

Nationell strategi för digitalt kulturarv

[Detta dokument är ett första utkast till nationell strategi för digitalt kulturarv som i nästa steg vidareutvecklas tillsammans med nationella kulturarvsmyndigheter och andra aktörer inom kulturarvsområdet.]

Förord

[ej färdigt]

1. Bakgrund

Sverige har högt ställda mål för digitaliseringen av samhället. I regeringens strategi formuleras målet att Sverige ska vara bäst i världen på att använda digitaliseringens möjligheter. Detta mål ska nås genom att "digitalt kompetenta och trygga människor har möjlighet att driva innovation där målmedveten ledning och infrastruktur är viktiga förutsättningar". En förutsättning för detta är att det finns god tillgång till öppna data. Enligt regeringens strategi bör offentlig sektor bli bättre på att möjliggöra ett effektivt vidareutnyttjande av offentlig information och att "återanvända sin egen data, inom och mellan myndigheter, på ett sätt som möjliggör nya tjänster och ökad flexibilitet i kontakten med människor och företag, exempelvis med hjälp av artificiell intelligens". Europaparlamentets och rådets direktiv om öppna data, kallat öppna data-direktivet, har stor betydelse i sammanhanget. Direktivet syftar till att göra offentlig information mer tillgänglig så att olika aktörer i samhället kan använda offentlig information för att skapa nya produkter och tjänster.

Även på EU-nivå lyfts vikten av att medlemsländerna driver på utvecklingen mot ett datadrivet samhälle. Detta inkluderar inte minst kulturarvsområdet. I EU-kommissionens rekommendation för digitalisering av kulturarvet (fotnot) efterfrågas att varje medlemsland ska ha en strategi som stödjer kulturarvsaktörernas förmåga att ta till sig avancerad teknik såsom 3D, artificiell intelligens, molntjänster och datadrivna arbetssätt för att främja en effektivare digitaliseringsprocess, digitalt bevarande och ett mer högkvalitativt innehåll tillgängligt för åtkomst, användning och återanvändning.

Textruta:

Kulturarv

Kulturarv utgörs av historiska spår som tillkommit genom mänsklig aktivitet i olika tider: objekt eller företeelser, men också idéer och perspektiv. När vi kallar något för kulturarv ger vi det ett visst värde. Oavsett om det skrivs i obestämd eller bestämd form – kulturarv eller kulturarvet – innefattar det en mångfald av uttryck.

[Här beskrivs de nationella kulturarvsmyndigheterna och deras ansvar. Texten utformas i samarbete och är ej färdig vid tidpunkten för detta utskick]

I Sverige har samordningen av kulturarvets digitalisering i stor utsträckning drivits genom samverkansplattformen Digisam, som var aktiv mellan åren 2011-2022 och vars aktörer bestod av 22 statliga myndigheter och institutioner. Denna strategi för digitalt kulturarv har sin utgångspunkt i det arbete som utförts inom Digisam och bidrar med uppdaterade perspektiv för att bredda och ta arbetet vidare nationellt.

Digisams vägledande principer för arbetet med digitalt kulturarv utgör fundamentet i den nationella strategin. Principerna, som är fjorton till antalet, är uppdelade i fyra olika områden som rör arbetet med digitalt kulturarv; styra, producera, använda och bevara. De är spridda, accepterade och skrivna för långa perspektiv, och kulturarvsinstitutioner har fortsatt ett stort behov av att implementera dem. Principerna harmonierar även väl med andra principer på det digitala området såsom FAIR-principerna (för forskningsdata), W3C:s rekommendation för sammanlänkning av data och EU-kommissionens rekommendationer för digitalisering av kulturarvet. Digisams vägledande principer förvaltas av Riksantikvarieämbetet.

Digisams termlista definierar termer som berör digitalt kulturarv och som används i den nationella strategin. Termlistan förvaltas av Riksarkivet.

2. Nuläge och utmaningar

[Att beakta: Detta stycke är idag skrivet i huvudsak med utgångspunkt från Riksantikvarieämbetets museiuppdrag och kommer att utvecklas och ges ett tydligare ABM-perspektiv i samarbete med berörda aktörer]

Alla kulturarvsinstitutioner är idag mer eller mindre digitala inom sina olika verksamhetsområden och tillgängliggör digitalt kulturarv på olika sätt. Samtidigt finns det fortfarande flera områden där det är av största vikt att positionerna flyttas fram. Detta avsnitt ger en övergripande bild av nuläget och de generella utmaningar kulturarvsaktörer har och står inför.

Textruta:

Kulturarvsinstitution

Institution (t.ex. arkiv, bibliotek, museum) som har till uppgift att förvalta och förmedla kulturarvet.

Ett sårbart kulturarv

Ett långsiktigt bevarande av kulturarvet ingår i kulturarvsinstitutioners kärnuppdrag och är av största vikt för att både nutida och framtida generationer ska kunna ta del av kulturarvet. Trots detta hade endast 27% av kulturarvsinstitutionerna i Europa år 2017 en nedskreven och av ledningen fastställd strategi för digitalt bevarande av kulturarvet (*ENUMERATE Core Survey 4, 2017*). Det långsiktiga bevarandet behöver, utöver bevarandet av fysiska ting, omfatta både digitalt född kulturarvsinformation och digital kulturarvsinformation som blir till genom att analogt kulturarvsmaterial digitiseras.

Med anledning av den ökade oron i omvärlden har frågan om digitalt bevarande av kulturarvet ställts på sin spets. Byggnader 3D-scannas och analogt kulturarvsmaterial digitiseras allt oftare i förebyggande syfte med anledning av risk för eventuell förstörelse av kulturarvet. Enligt EU-kommissionens rekommendation från 2021 om upprättande av ett gemensamt europeiskt dataområde för kulturarv bör EU:s medlemsstater under detta årtionde 3D-digitalisera alla monument och platser som är hotade och 50 procent av dem med flest fysiska besök.

Frågan om informationssäkerhet är i låg grad kartlagd inom kulturarvsområdet, men med en ökande hotbild föreligger risk för både förlust och förvanskning av den kulturarvsinformation som kulturarvsinstitutionerna förvaltar. Ovanpå detta utgör tidens gång ett pågående hot mot kulturarvet. En betydande del av kulturarvet finns på fysiska bärare vars livslängd passerat. Enbart genom digitalisering av innehållet slipper det gå förlorat för alltid.

Ett splittrat kulturarv

Många kulturarvsinstitutioner gör ett gediget arbete med att tillgängliggöra och presentera kulturarvet digitalt via egna hemsidor på internet, bland annat i form av kuraterat innehåll som rör de samlingar de förvaltar. Det är bra då det gör kulturarvet tillgängligt för fler, men det låser inte upp kulturarvsinformationens fulla potential. När kulturarvsinformation publiceras på separata webbsidor saknas kopplingar till andra källor, både inom och utanför kulturarvsområdet, som är relevanta för användarna av informationen. Detta gör det svårare för institutionernas målgrupper att använda det digitala kulturarvet eftersom de behöver förflytta sig mellan olika webbsidor för att hitta informationen de söker, ofta utan att veta vilken information som går att finna var.

De kulturarvsdata som tillhandahålls är normalt sett inte tillgängliga som rådata, utan erbjuds enbart via en slutanvändartjänst såsom en webbplats. Detta begränsar möjligheten till avancerad eller analytisk användning av datamängderna inom exempelvis forskning, skola och utbildning, skapande av digitala tjänster, eller bruk av artificiell intelligens. Endast 12% av museerna uppger att de tillgängliggör sitt innehåll via plattformar som uppmuntrar till vidareanvändning (Nulägesanalys av museernas digitala förmedling, Riksantikvarieämbetet, 2018). Eftersom institutionernas information oftast är riktad mot en specifik webbsida för slutanvändare är den heller inte standardiserad. Det begränsar möjligheten att kombinera data från både interna och externa källor. Begränsningar av detta slag slår inte bara mot slutanvändarna utan även mot kulturarvsinstitutionerna som kan ha stor nytta av att veta vilka andra institutioner som förvaltar information om samma slags företeelser som de själva.

[Här beskrivs hur samverkan inom ABM-sektorn fungerar idag gällande digital information. Stycket är ej färdigskrivet vid tidpunkten för detta utskick]

Ett inlåst kulturarv

För att det digitala kulturarvet ska kunna komma till så stor användning som möjligt, exempelvis hos en intresserad allmänhet eller utanför kulturarvsområdet, inom forskning eller inom tjänsteutveckling, behöver kulturarvsinformationen vara öppen och tillgänglig.

Det digitala samhället ställer nya krav på kulturarvsinstitutionernas informationshantering, inte minst ur ett juridiskt perspektiv. Den digitala kulturarvsinformationen behöver märkas upp med licenser och rättighetsmärkningar så att användarna förstår vad som är möjligt att göra med informationen som tillhandahålls. Endast 10% av museerna uppgav 2018 att de har en policy/strategi för arbete med licensiering medan 68% uppgav att de inte alls arbetar med frågan (Nulägesanalys av museernas digitala förmedling, RAÄ, 2018).

Ett svältfött kulturarv

Digitalisering används idag av många organisationer i samhället som ett verktyg för att effektivisera den egna verksamheten. När kulturarvsinstitutioner digitaliserar kulturarvet innebär det dock inte att förvaltningen av det fysiska kulturarvet minskar i omfattning. I ett oftast redan ansträngt ekonomiskt läge behöver kulturarvsinstitutioner lägga resurser på förvaltning och tillgängliggörande av både det fysiska och digitala kulturarvet, inklusive digital infrastruktur som gör det möjligt att länka samman och tillgängliggöra kulturarvet. Det finns därmed fortsatt anledning att lyfta resursbehovet och visa på kulturarvets betydelse för samhällsutvecklingen, att dela kompetens och resurser över organisations- och sektorsgränser och att söka gemensamma finansieringsmöjligheter.

Begränsade resurser gör att kulturarvsinstitutioner redan behöver göra hårda prioriteringar inom ramen för sina uppdrag. Institutionerna behöver därmed en fördjupad förståelse för hur de kan ställa om sina verksamheter och utföra sina grunduppdrag på ett effektivt sätt utifrån de nya krav som ställs på dem i ett digitalt samhälle. Dessutom behöver de genomföra ett aktivt urval inför digitiseringen av kulturarvet och redan från början säkerställa att insatser sker på ett sätt som tar höjd för frågor som rör hållbarhet, användbarhet och synlighet.

Inom kulturarvsområdet råder det på flera håll en betydande brist på kunskap i digitaliseringsfrågor både vad gäller grundläggande principer och tekniska aspekter. Exempelvis hos landets museer bedömde endast 15% av institutionerna år 2018 att digital kompetens finns och används i hela eller de flesta delar av verksamheten. (Museernas digitala förmedling, Riksantikvarieämbetet, 2018). Den digitala omställningen på institutionell nivå behöver öka i tempo och samarbetet inom området förbättras och effektiviseras. Samordning av många aktörer kräver både en gemensam målbild och en delad förståelse för befintliga utmaningar och hur de kan lösas. Det finns därför behov av ett gemensamt nationellt nätverk för dialog, kompetensutveckling och framdrift.

3. Utvecklingsområden

I detta avsnitt presenteras, utan inbördes rangordning, de generella utvecklingsområden som i närtid bedöms ge störst effekt när det kommer till att lösa de utmaningar som presenterats i avsnitt 2.

Hållbarhet

- Bevara och förvalta kulturarvsinformation långsiktigt

För att åstadkomma ett långsiktigt digitalt bevarande av kulturarvet behöver kulturarvsinstitutioner hålla sin kulturarvsinformation tekniskt åtkomlig och förståelig med beaktande av informationens autenticitet och dataintegritet. I Digisams vägledning till digitalt bevarande, förvaltat av Riksarkivet, framgår att arbetet med det digitala bevarandet är en ständigt pågående process som behöver löpa genom hela den digitala livscykeln, från det digitala objektets födelse till dess slutarkivering.

TEXTRUTA:

Autenticitet

Autenticiteten styrker vad informationen är, dess skapare och tidpunkt. Informationen kan styrkas genom att påvisa att den a) är vad den utgör sig för att vara, b) har skapats eller skickats av den aktör som uppges ha skapat eller skickat den, c) har skapats eller skickats vid

den tidpunkt som uppges. Autenticitet kopplas till bevis, till exempel namnteckningar, elektroniska signaturer, stämplor och andra former av bestyrkanden. Då det vid långsiktigt digitalt bevarande kan vara svårt att erbjuda fullständigt säkra bevis talas det om att genomföra olika åtgärder som samlat skapar tilltro till autenticiteten. Det kan också noteras att i autenticiteten inte ligger att informationen då den skapades behöver ha varit sann.

TEXTRUTA:

Dataintegritet

Dataintegritet står för att informationsinnehållet är fullständigt och inte har ändrats. Skydd mot åtkomst för obehöriga, mot förvanskningar och mot otillåten radering är viktiga aspekter. Vid det digitala bevarandet kan dataintegriteten i en del fall vara svår att fullt upprätthålla, särskilt efter konvertering. Detta kan uppkomma genom medveten kvalitetssänkning vid formatbyte och bör alltid dokumenteras till exempel genom gallringsbeslut.

Det digitala bevarandet kräver, förutom lagring av kulturarvsinformation, att kulturarvsinstitutioner har rutiner och processer för informationsförvaltning på plats så att informationen kan tolkas över tid. Informationsförvaltning är ett samlingsbegrepp för hantering av information. Med information avses i sammanhanget både kulturarvsinformation och dess tillhörande metadata, det vill säga data om data.

En god informationsförvaltning kräver att institutionerna har och uppfyller kraven i styrande dokument på området och behoven hos användarna av informationen. Genom en god informationsförvaltning kan institutionerna underlätta sin egen informationsförsörjning, stärka skyddet för både allmänna och enskilda intressen, främja öppenhet och tydliggöra rättighetsmärkning.

För att kunna ta ett helhetsgrepp om det långsiktiga digitala bevarandet kan det vara till stor hjälp att ta fram en verksamhetsmodell för digitalt bevarande (se Digisams vägledning till digitalt bevarande) baserat på den egna verksamhetens förutsättningar och behov, med tillhörande handlingsplaner, rutiner och processer. Ett fullgott digitalt bevarande kräver också att det finns beredskapsplaner för hantering av den digitala kulturarvsinformation i händelse av krig eller kris.

I enlighet med EU-kommissionens rekommendation från 2021 om upprättande av ett gemensamt europeiskt dataområde för kulturarv finns det slutligen behov av att kulturarvsinstitutioner nationellt ökar takten avseende 3D-digitalisering av de monument och platser som är hotade respektive har flest fysiska besök i landet. Detta för att kunna bevara monumenten och platserna i digital form i händelse av att de fysiska motsvarigheterna skulle förstöras.

Användbarhet

- Tillgängliggör kulturarvsinformation som rådata

Rådata är information som samlats in från en källa och som inte har genomgått bearbetning eller annan manipulation. När kulturarvsinstitutioner tillgängliggör sin information som rådata blir möjligheten till analytisk eller innovativ användning av informationen större – behov som är stora inom bland annat forsknings-, utbildnings- och näringslivssektorn. Tillgång till rådata är också en förutsättning för att kunna länka samman institutionernas information med annan information och för att kunna dra nytta av dagens och framtidens möjligheter med artificiell intelligens.

Möjligheterna att använda institutionernas kulturarvsinformation påverkas också av hur rik och standardiserad informationen är. Rik information är komplex och svår för en människa att tillgängliggöra sig på egen hand, men när den standardiseras och görs maskinläsbar kan datorbaserade tjänster sälla i den och presentera det som är viktigast för användaren.

- Öppna upp kulturarvsinformation

Öppenhet skapar förutsättningar för användning, vidareanvändning och sammanlänkning av kulturarvsinformation. Kulturarvsinformation som idag kan anses vara oåtkomlig eller begränsad är exempelvis digitala objekt som är belagda med upphovsrätt, information som är publicerad i format som ägs av tredje part (proprietära format) eller information som förvaltas bakom programmeringsgränssnitt (API:er) och inte går att indexera för internets sökmotorer. Det är viktigt att kulturarvsinstitutioner ser till att den information de förvaltar och publicerar är så öppen som möjligt genom att den har öppna metadata, öppna licenser och baseras på öppna standarder.

- Länka samman kulturarvsinformation

Digitala informationsflöden och onlinetjänster är i grunden nätverksbaserade. Internet är ett horisontellt och distribuerat nätverk som gör det möjligt att länka ihop digital information över vertikala institutionsgränser samt dela och återanvända verktyg och tjänster. Digitala nätverk kan alltså användas för att öka användbarheten hos informationen.

FAKTARUTA: Nätverk

Nätverk är en term med bred användning inom vetenskap, teknik, kommunikation, organisationer och system, som kan betyda olika saker. I sin mest basala definition refererar nätverk till en grupp eller system av sammankopplade människor eller ting. Nätverk kan vara både digitala och fysiska.

När kulturarvsinformation görs tillgänglig på internet behöver det ske på ett sätt som

möjliggör datautbyte och sammanlänkningar mellan olika datamängder. I Digisams vägledning till ett sammanlänkat kulturarv pekas internet ut som den tekniska plattform som bör användas för sammanlänkning av information. Länkade öppna data är den metod som vägledningen förordar för att länka samman informationen. Metoden förordas även av W3C-konsortiet som hanterar normering för användning av World Wide Web. Länkade öppna data är den principiella metod som redan idag används av bland annat K-samsök och Libris.

FAKTARUTA: Länkade Öppna Data

Länkade öppna data är en sammanställning av principer och metoder för datapublicering och datadelning. När alla publicerar sina data online, gör dem maskinläsbara och beskriver dem på ett standardiserat sätt, samt länkar dem till andra data kan internet i sig användas som en databas. Detta gör det möjligt att bygga digitala tjänster som baseras på data från en mängd olika aktörer, exempelvis kulturarvsinstitutioner.

När kulturarvsinstitutioner använder sig av länkad öppen data som metod innebär det att användarna av institutionernas information inte behöver leta runt på olika institutioners webbplatser för att hitta information om en specifik företeelse. Istället kan de söka fritt i och ställa frågor till den totala mängden publicerade data, utan att behöva veta vilken information som förvaltas hos vilken institution.

Sammanlänkning av datamängder är en förutsättning för att möta användarbehoven. Det är därför önskvärt att kulturarvsinstitutioner använder semantiska länkar för att sätta ihop sina datamängder på metadatanivå, så att olika användartjänster kan hämta den information som efterfrågas av användarna. Sammanlänkningen sker med hjälp av långsiktiga (persistenta) adresser på internet, vilket är webblänkar som datorer kan förstå och bruka.

Faktaruta: Semantiska länkar

Semantiska länkar uttrycker inte bara att två objekt hänger ihop, utan också på vilket sätt de hänger ihop med varandra. Strindberg kan på det viset få en relation till verket Röda rummet där en dator förstår att han är upphovsman till verket. När information uttrycks som semantiska länkar blir den användbar.

Alla kulturarvsinstitutioner kommer även fortsättningsvis att använda olika system för hantering av sin kulturarvsinformation, såsom samlingsförvaltningssystem. Men när institutionernas information inte enbart riktas mot en specifik webbplats för slutanvändare blir den standardiserad på ett sätt som gör det möjligt att kombinera datamängder över organisationsgränserna.

Synlighet

➤ Svara upp mot behov hos användare av kulturarvsinformation

Det ska vara enkelt att använda digital kulturarvsinformation oavsett var användaren befinner sig, vilken typ av digital plattform som används eller i vilket sammanhang informationen ska användas. Här finns anledning att skilja mellan två typer av användare - dels slutanvändare av kulturarvsinformationen, dels utvecklare och mellanhänder såsom Europeana som skördar och publicerar kulturarvsinformation från många olika organisationer. Kulturarvsinstitutioner behöver vända sig till båda slags användare.

För att kunna svara upp mot användarnas behov behövs en fördjupad förståelse för målgrupperna och de skilda sätt på vilka användarna vill kunna ta del av och använda kulturarvsinformationen. En viktig framgångsfaktor är att arbeta strukturerat och metodiskt med behovsanalys, där målgrupper identifieras, målgruppsundersökningar genomförs och målgrupper involveras.

Att svara upp mot användarnas behov innebär inte att kulturarvsinstitutioner själva behöver utveckla och hantera alla användartjänster och användargränssnitt. Institutionerna bör framför allt verka för utvecklingen av en rik och stabil gemensam hantering av kulturarvsinformationen. Då kan den i nästa steg användas av både kulturarvsinstitutioner och tredje part för att utveckla användargränssnitt eller andra slags databearbetningstjänster.

➤ Bredda närvaron av kulturarvsinformation

För att göra kulturarvet synligare bör kulturarvsinstitutioner i högre utsträckning söka upp och använda digitala plattformar och miljöer där potentiella användare redan befinner sig. Att till exempel höja sin närvaro i sociala medier eller låta den förvaltade informationen vara hittbar genom sökmotorer kan ofta vara effektivare än att enbart göra informationen sökbar på en enskild webbplats, om syftet är att nå ut till allmänheten. Användning av exempelvis Wikimedias öppna tjänster såsom Wikidata för datamängder och den digitala encyklopedin Wikipedia är ofta effektivt för att nå ut med kulturarvet till en bredare och internationell publik.

Digitala nätverk kan med fördel användas för att stärka kopplingen mellan digital samlingsförvaltning och digital publik verksamhet, till exempel genom att stärka kopplingen mellan digitala kulturarvssamlingar och institutionernas verksamhet på sociala medieplattformar.

Tillsammans för det digitala kulturarvet

Ovanstående utvecklingsområden kräver ett gemensamt krafttag där den digitala

infrastrukturen utvecklas, där en omfattande kompetenshöjning sker, och där sektorsövergripande samarbeten som innefattar löpande utvärdering och förbättring kommer till stånd.

➤ Utveckla infrastrukturen

Att möta varierande och föränderliga behov hos användarna kräver anpassade tjänster och system. Samtidigt är det viktigt att minska kulturarvsinstitutionernas kostnader genom att skala upp infrastrukturen, standardisera och öka kompatibilitet och hållbarhet. Detta görs genom att använda återanvändningsbara tekniska komponenter. Detta avser dels institutionernas egen information enligt principen "digitalisera en gång - använd obegränsat", dels öppen källkod eller öppna plattformar. Det är också viktigt att samarbeta över organisationsgränser kring stordrift och dela resurser där detta är möjligt. Med detta angreppssätt behöver inte institutioner utveckla nya tjänster varje gång nya behov eller användningsområden uppstår i relation till kulturarvsinformation.

Genom att utveckla en infrastruktur som tillgängliggör alla olika kulturarvsinstitutioners digitala samlingar på ett sätt som gör att exempelvis nya appar, webbplatser och lärplattformar kan bygga vidare på dem, underlättas användningen. När en digital kulturarvssamling inte kopplas exklusivt till en specifik applikation, mjukvara eller webbsida, utan bygger på tillgängliggjord data från institutionerna så ökar möjligheterna till användning av informationen och höjer nyttan för användaren. Detta beskrivs ofta med termen tjänstelogik. Informationen bör i korthet organiseras så att förvaltningen av den tydligt separeras från användningen av den då dessa områden har mycket olika behov.

Faktaruta: Tjänstelogik

En teori som beskriver hur värde skapas genom användning av resurser eller tjänster till skillnad från varulogik där värdet skapas internt i organisationen. Tjänstelogik förändrar ofta hur organisationer, användare och andra aktörer samarbetar. Nyckelbegrepp relaterade till tjänstelogik inkluderar värdesamskapande och resursintegration.

➤ Öka kompetensen

En framgångsrik digital omställning kräver särskilt att kulturarvsinstitutionernas ledningsfunktioner besitter ändamålsenlig kunskap på området. Detta har tidigare konstaterats av bland andra Digisam, Europeana och Centralmuseernas samarbetsråd, och samma fenomen kan noteras inom andra samhällssektorer rörande digital omställning. Även den spetskompetens som krävs för den digitala omställningen behöver nyttjas så effektivt som möjligt. Därför är det önskvärt att nyckelkompetens delas mellan kulturarvsinstitutionerna.

Kulturarvsinstitutioner som besitter särskilt mycket kompetens inom ett visst delområde - exempelvis digitisering, metadatahantering, länkad öppen data eller digitalt bevarande - behöver ges utrymme att göra avtryck där det behövs. Kunskapsnav behöver skapas där de inte finns idag, och stärkas där de redan existerar. Detta inkluderar nav på det tekniska området, som driver på utvecklingen mot ett sammanlänkat digitalt kulturarv med internet som arena.

Utöver ovanstående finns inom kulturarvsområdet fortsatt behov av utbildningar och kunskapsunderlag som rör digitalisering av kulturarvet. Juridiska frågor bör hanteras explicit för att ett så effektivt arbete som möjligt ska kunna genomföras. Patent- och registreringsverket är här en viktig samarbetspart med anledning av myndighetens uppdrag på det upphovsrättsliga området. Andra juridiska frågor inom vilka det behövs kompetensutveckling och samsyn är informationssäkerhet, sekretess och personuppgiftshantering.

- Skapa sektorsövergripande samarbeten

Med ett perspektivskifte från informationsförvaltning till användbarhet blir vikten av sektorsövergripande samarbeten ännu tydligare. Gränsdragningar mellan sektorer och samlingar är inte hjälpsamma för användare som söker kulturarvsinformation via internet. Användare behöver kunna hitta och använda alla källor som finns från både arkiv, bibliotek och museer med minsta möjliga motstånd och på ett enkelt sätt kunna få överblick vad gäller relevanta källor och tjänster. Detta kräver sektorsövergripande samarbeten med det digitala kulturarvet och användarnyttan som gemensam grund.

För att så många som möjligt ska kunna ta del av pågående verksamhet är det viktigt att kulturarvsinstitutioner kommunicerar pågående digitaliseringsverksamhet tydligt och transparent. Detta gör det möjligt att finna nya samarbeten och minskar risken för dubbelarbete.

- Utvärdera insatser löpande

Användbarheten hos den digitala kulturarvsinformation som publiceras behöver vara kvantitativt mätbar. Utvecklingsinsatser och projekt bör kontinuerligt utvärderas utifrån satta insats-, projekt- och effektmål så att resurser inom kulturarvsområdet används så effektivt som möjligt.

4. Roller och ansvar

[Att beakta: Detta stycke är skrivet med utgångspunkt i Riksantikvarieämbetets uppdrag. Det finns behov av en bredare förankring i ABM-sektorn och nästa steg i arbetet är att inleda dialog med berörda aktörer.]

Nationell strategi och nationellt nätverk

Kulturarvsinstitutioner landet runt bär ansvaret för förvaltning och tillgängliggörande av sina samlingar och sin kulturarvsinformation. Den vision och de mål som den nationella strategin utgår ifrån ställer höga krav på samarbete, resursdelning och kunskapsutbyte. Därför följs den nationella strategin åt av ett aktivt nätverk för landets kulturarvsinstitutioner genom vilket medverkande aktörer får möjlighet att samverka och omvärldsbevaka, dela erfarenheter och kunskap, delta under event och utbildningar, söka gemensam finansiering, knyta kontakter med andra sektorer och stärka sin förmåga på området.

[Riksantikvarieämbetet bidrar med resurser och samordning till nätverket inom ramen för programmet Digital omställning på museiområdet.]

Aktörer som vill ingå i nätverket och ta del av ovanstående undertecknar en avsiktsförklaring för sin medverkan. Genom avsiktsförklaringen visar de sin intention att arbeta i strategins riktning.

FAKTARUTA: Nätverk för digitalt kulturarv

Nätverket för digitalt kulturarv är en grupp personer och organisationer som i enlighet med den nationella strategin för digitalisering av kulturarvet samarbetar för att så effektivt som möjligt nå strategins gemensamma målsättningar.

Under strategiperioden publiceras även en öppen digital resursbank på Riksantikvarieämbetets webbplats som vägleder kulturarvsinstitutioner i hur de operativt kan arbeta i riktning mot strategin.

Referensarkitektur

[Här beskrivs de nationella tjänster och infrastrukturer som påverkar det digitala kulturarvet i hög grad. Stycket ska tas fram tillsammans med övriga nationella aktörer och är ej klart vid tidpunkten för detta utskick.]

Det finns fler tjänster och etablerade plattformar som är eller kommer att vara en del av den nationella infrastrukturen - bland annat tjänster för föremålsförvaltning som har utvecklats länge och är en stark resurs för samverkan inom hela kulturarvsområdet. Aktörer som utvecklar och tillhandahåller dessa tjänster och plattformar har en viktig plats i informationsnätverket.

För att tydliggöra det delade ansvaret inom kulturarvsområdet tas en nationell referensarkitektur fram. Referensarkitekturen pekar ut ansvar och principer för datahantering (se avsnitt *Vision och mål*).

Nationell referensarkitektur

En referensarkitektur ger traditionellt en mall för att lösa ett problem inom en specifik domän. Referensarkitekturer kan verka på olika nivåer och i olika abstraktionsnivåer. Syftet med en referensarkitektur är att ge stöd och vägledning för hur en lösning i en viss domän bör implementeras.

5. Vision, mål och genomförande

TEXTRUTA: Vision

Ett långsiktigt användbart och sammanlänkat digitalt kulturarv för dagens och framtidens användare.

Visionen för den nationella strategin är ett långsiktigt användbart och sammanlänkat digitalt kulturarv för dagens och framtidens användare. Detta ger en jämlik tillgång till kulturarvet så att alla oavsett bakgrund kan använda och göra anspråk på det, och bidrar till att kulturarvsinstitutioner kan upprätthålla och utveckla ett demokratiskt samhälle i en digital tid. Dessutom kan det komma till större användning inom skilda sektorer såsom forskningssektorn, utbildningssektorn, turistsektorn och näringslivssektorn samt komma fler till del genom utveckling av tjänster baserade på kulturarvsinformationen.

För att nå visionen kommer verksamhet och samverkan inom Nätverket för digitalt kulturarv att ske inom tre olika arbetsprogram. Arbetsprogrammen är treåriga och utgår från det digitala kulturarvets tre nivåer: hållbarhet, användbarhet och synlighet. Kulturarvsinstitutioner nationellt kan delta i ett eller flera arbetsprogram.

Vid framtagande av verksamhets- och aktivitetsplaner för nätverket och dess arbetsprogram används verksamhetslogik som metod. Verksamhetslogik är ett systematiskt sätt att beskriva verksamheters förutsättningar, genomförande och förväntade resultat. Verksamhetslogik kan användas både på förhand för planering och i efterhand för uppföljning och utvärdering (Ekonomistyrningsverket, 2023).

ILLUSTRATION:

Nätverket för digitalt kulturarv arbetar under strategiperioden mot visionen inom tre olika arbetsprogram. Arbetsprogrammen utgår ifrån det digitala kulturarvets tre nivåer: hållbarhet, användbarhet och synlighet.

HÅLLBARHET

Arbetsprogram 1: Bevarande och förvaltning

På nivån som rör det digitala kulturarvets hållbarhet finns de individuella institutionernas digitala samlingar och de kulturarvsdata de förvaltar. Det är här samlingsförvaltarna digitiserar sina samlingar, hanterar dem långsiktigt och gör dem tillgängliga. Nivån består dels av fristående lösningar såsom specifika samlingshanteringsystem, dels av gemensamma lösningar för långsiktigt bevarande.

Arbetsprogrammet syftar till att kulturarvsinformation förvaltas och bevaras på ett sätt som möjliggör användning av den i framtiden. Frågor som berörs är exempelvis dataförvaltning, datakvalitet, dataintegritet, datasäkerhet, långsiktighet kring förvaltning, backuper av data, molnlösningar och hantering av exempelvis big data. Arbetsprogrammet utgår ifrån principen att institutionerna har stora möjligheter att dela lösningar och arbeta operativt gemensamt för att uppnå målen.

Arbetsprogrammet riktar sig i första hand till personal vid kulturarvsinstitutioner som arbetar som samlingsansvariga, databasförvaltare, systemförvaltare eller liknande.

Digisams vägledning till digitalt bevarande, som ger en bred orientering inom området och vägledning i hur kulturarvsinstitutioner kan säkra ett långsiktigt hållbart bevarande av kulturarvsinformation, är utgångspunkt för arbetet. Vägledningen förvaltas av Riksarkivet.

Prestation: Kulturarvsinstitutioner upprättar eller vidareutvecklar strategier för sin digitala informationsförvaltning och sitt digitala bevarande.

Prestationsnära effekt: Kulturarvsinstitutioner tydliggör och prioriterar frågor om digital informationsförvaltning och digitalt bevarande samt upprättar effektiva arbetsrutiner.

Antagande: Kulturarvsinstitutioner publicerar rika och högkvalitativa data, säkerställer långsiktigt förvaltade och bevarade data samt nyttjar resurser effektivt.

Mål: Det digitala kulturarvet är långsiktigt förvaltad, bevarat och användbart både nu och i framtiden.

ANVÄNDBARHET

Arbetsprogram 2: Metadata och länknings

På nivån som rör det digitala kulturarvets användbarhet finns de lösningar som skapar möjlighet för användarna att söka i eller länka ihop objekt från de digitala samlingarna. Här finns semantiska söktekniker, index och terminologilistor som på ett tydligt sätt kan koppla

ihop objektsinformation med "vem", "vad", "var" och "när". Inom detta område sluts sektorsövergripande partnerskap och överenskommelser rörande exempelvis standarder för informationsdelning och informationsutbyte.

Arbetsprogrammet syftar till att länka samman information genom databerikning, metadataauktoriteter och standardisering. Utveckling och förvaltning av nationella infrastrukturer och stärkt samarbete mellan offentlig sektor och privata tjänsteleverantörer av exempelvis samlingsförvaltningssystem är nycklar för att uppnå målen.

Arbetsprogrammet riktar sig i första hand till personal vid kulturarvsinstitutioner som arbetar som samlingsförvaltare, systemleverantörer, förvaltare av nationella infrastrukturer eller liknande.

Disigsams vägledning till ett sammanlänkat kulturarv är utgångspunkt för metoder och tekniker inom området länkade öppna data. Vägledningen förvaltas av Kungliga biblioteket.

Prestation: Kulturarvsinstitutioner använder sig av länkade öppna data som metod och länkar samman sina kulturarvsdata med andra aktörers data.

Prestationsnära effekt: Kulturarvsinstitutioners data sätts i ett sammanhang som möjliggör att samband med andra institutioners och sektorer data kan ses och beskrivas.

Antagande: Kulturarvsinformation blir sammanlänkad och hittbar och möjligheten till användning av informationen ökar.

Mål: Det digitala kulturarvet hänger ihop på ett sätt som främjar användning och synes.

SYNLIGHET

Arbetsprogram 3: Användartjänster och användarmöten

På nivån som rör det digitala kulturarvets synlighet finns applikationerna och gränssnitten, webbsidorna och portalerna genom vilka de digitala samlingarna kan användas. Det är på denna nivå alla otaliga tjänster riktade till användarna direkt finns. Här finns även de applikationer och gränssnitt som samlingsförvaltarna själva använder. Synlighet refererar till synlighet för användarna.

Arbetsprogrammet syftar till att använda och aktivera de data som förvaltas inom kulturarvsområdet för att stärka användarnyttan. Dataanalyser för målgruppen forskare är en viktig del av detta område. Strategiska partnerskap, gemensamma institutionsövergripande portaler (exempelvis Kringla, Europeana, Wikimedia och Digitalt museum), befintliga tjänster såsom sociala medier samt förståelse för användargränssnitt är

centrala för programmet. Kompetensutveckling, trendspaningar, användaranalyser och målgruppsanpassad kommunikation är nycklar för att uppnå målen.

Arbetsprogrammet riktar sig i första hand till personal vid kulturarvsinstitutioner som arbetar nära målgrupperna inom kulturarvsområdet.

Prestation: Kulturarvsinstitutioner publicerar sina data i öppna och publika kanaler och plattformar samt möjliggör för externa aktörer att utveckla tjänster baserat på datamängderna.

Prestationsnära effekt: Kulturarvsinstitutionernas data blir synligare för fler och externa aktörer har bättre tillgång till datamängderna.

Antagande: Kulturarvsinstitutionernas data används i högre utsträckning inom forskning, näringsliv, turism och andra samhällssektorer och bidrar till ökad användar- och samhällsnytta.

Mål: Det digitala kulturarvet kommer till ökad användning och nytta för fler och bidrar till samhällsutvecklingen.

Referensarkitektur

Utöver ovanstående arbetsprogram tas en beskrivning av sektorns informationsresurser och hur de hänger ihop fram. Detta blir en referensarkitektur för Sveriges digitala kulturarv. Referensarkitekturen belyser områden som saknas för effektiv hantering av digitalt kulturarv, och som behöver tilldelas institutionellt ansvar och resurser. Den tas fram i samverkan och uppdateras regelbundet för att vara aktuell. [Riksantikvarieämbetet är redo att avsätta resurser för projektledning och förvaltning av referensarkitekturen, men formen för framtagandet är vid tiden för utskicket en öppen diskussionpunkt.]

Kompetensutveckling

Utöver den kompetensutveckling som sker inom och via Nätverket för digitalt kulturarv och dess arbetsprogram tas utbildningspaket inom digital omställning, digitalisering och digitalt kulturarv fram inom projektet Digitala museilyftet som pågår under 2023-2026. Projektet, som utförs i samarbete med Stockholms centralmuseer och delfinansieras av Europeiska socialfonden, kommer att resultera i utbildningspaket som kommer att spridas nationellt och höja kompetensen hos verksamma inom museisektorn och kulturarvsområdet på tre olika nivåer:

- Ledarutbildning inom förändring- och innovationsledning kopplat till digital transformation.
- Basutbildning som förklarar och visar på möjligheterna och nyttan med digitalisering och digitalt kulturarv.

- Spetsutbildning inom länkad öppen data.

Utvärdering

Institutionernas behov av utvärderingsbara mål för digitaliseringsverksamheten stärks främst genom att bygga egen kompetens inom effektmätning. Med en stärkt förmåga till effektmätning kan institutionerna sätta mål som utvecklar den digitala omställningen i en riktning som stärker grunduppdraget.

Uppföljning av det nationella nätverkets verksamhetsplan och mål sker årsvis utifrån verksamhetslogik och satta indikatorer.

Nätverkets aktiviteter och utvärdering ligger även till grund för den svenska uppföljningen av EU kommissionens "Recommendation for digital cultural heritage".

Ordlista

(Dessa kommer att förklaras med en eller två meningar vardera)

Digitalisering

Digitisering

Kulturarvssektorn

Kulturarvsinstitution

Kulturarvsinformation

Geodata

Referensarkitektur

Beständig identifierare

Databerikning

Metadata

Metadataauktoriteter

Semantisk länk

LOD (Länkade Öppna Data)

Dataaggregat

Digisam

Europeana

Hittbar (till skillnad från sökbar - kolla bl a FAIR)

Referenser

EUs rekommendation för gemensamt dataområde för digitalt kulturarv (2021)

<https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/news/commission-proposes-common-european-data-space-cultural-heritage>

Digisams vägledande principer för arbetet med digitalt kulturarv (2014)

<https://www.digisam.se/vagledande-principer-for-arbetet-med-digitalt-kulturarv/>

Digisams vägledningar för ett sammanlänkat kulturarv och bevarande (2021)

<https://www.digisam.se/vagledningar/>

Digisams termlista (2021)

<https://www.digisam.se/termlista/>

För ett hållbart digitaliserat Sverige - en digitaliseringsstrategi (2017)

<https://www.regeringen.se/informationsmaterial/2017/05/for-ett-hallbart-digitaliserat-sverige---en-digitaliseringsstrategi/>

Data – en underutnyttjad resurs för Sverige (2021)

<https://www.regeringen.se/regeringens-politik/en-nationell-datastrategi/>

Proposition för en samlad kulturarvspolitik överlämnad till riksdagen (2017)

<https://www.regeringen.se/pressmeddelanden/2017/02/proposition-for-en-samlad-kulturarvspolitik-overlamnad-till-riksdagen/>

Nationella principer för att tillgängliggöra information, DIGG (2020)

<https://www.digg.se/kunskap-och-stod/oppna-och-delade-data/offentliga-aktorer/nationella-principer-for-att-tillgangliggora-information>

VRs regeringsuppdrag och rapport kring användande av FAIR-principerna (2018)

<https://www.vr.se/analys/rapporter/vara-rapporter/2018-12-07-kriterier-for-fair-forskningsdata.html>

Kraftsamling för ett hållbart digitaliserat Sverige (2021)

<https://www.vinnova.se/nyheter/2021/05/kraftsamling-for-ett-hallbart-digitaliserat-sverige/>

Centralmuseernas gemensamma vision för digitaliseringsarbete 2021-2026 (2022)

<https://sverigesmuseer.se/wp-content/uploads/2022/03/vision-for-cms-digitaliseringsarbete-2021-till-2026.pdf>

Arkivutredningen: Härifrån till evigheten. En långsiktig arkivpolitik för förvaltning och kulturarv (2019)

<https://www.regeringen.se/rattsliga-dokument/statens-offentliga-utredningar/2019/12/sou-201958/>

Wikimedias strategi (2021-25)

<https://se.wikimedia.org/wiki/Strategi>

Nederländernas strategi för digitalt kulturarv

<https://netwerkdigitaalerfgoed.nl/en/>